sáfárkodjunk velük. Az óvodában, az iskolában a családdal együtt a magyarság nyelvi, kulturális, hagyománybeli, tudati egységét alakítsuk és erősítsük.

RÓZSA MÁRIA

Lucázás

December 13. – Luca napja

A Julianus naptár szerint ekkor volt a téli napforduló. A legrövidebb naphoz a leghosszabb éjszaka tartozik: az év legboszorkányosabb éjszakája. Óvták a boszorkányoktól, rontástól az embereket, állatokat egyaránt. A házak, az ólak ajtajára fokhagymával keresztet rajzoltak. Lefekvés előtt mindenkinek fokhagymát kellett nyelnie.

– Általános hit szerint karácsony éjjelén a *Luca székről* ki lehet lesni a boszorkányokat. Készítéséhez Luca napján kell nekifogni, pontos előírás szeirnt. Ha azután készítője az éjféli misén rááll, megláthatja, ki a boszorkány a faluban, hiszen ilyenkor szarvat hordanak. Utána azonban menekülnie kell, nehogy széttépjék. Legjobb, ha mákot szór el az úton, mert azt fel kell szedniük, így nem tudnak bosszút állni rajta.

– Az asszonyoknak tilos volt ezen a napon pl. fonni, varrni, kenyeret sütni. Luca büntetésből a fonó asszonyhoz hajítja az orsót, kóccá változtatja a fonalat, bevarrja a tyúkok tojókáját, ráül a lapátra és összenyomja a kenyeret.

Általában ajánlatos volt fejteni (babot, ruhát), hogy kifejtsék a tyúkból a tojást. Hogy ne tojjanak szét a tyúkok, abroncsba szórták az eleséget. A gazdasszonynak sokat kellett ezen a napon ülnie, hogy a kotlós jó ülős legyen. A lányok kedvenc mulatsága a tréfás jósolgatás volt. Ilyen volt pl. a *lucacédula*, cédulákra férfineveket írtak, abból minden nap egyet a tűzbe vetettek, s ami karácsonyra utoljára maradt, az a jövendőbeli neve. Gallyakat vízbe tettek, s ha karácsonyra kizöldült, a lány közeli férjhezmenetelét jósolta.

Az *időjárásjósló* praktikák ugyancsak a Lucától karácsonyig terjedő időszakra estek. Ilyen volt pl. *lucakalendárium*, amikor Luca – karácsony közti 12 nap időjárásából jósoltak az elkövetkező 12 hónap időjárására. Közismert még a *hagymakalendárium*: tizenkét besózott hagymalevél segítségével a következő év havonkénti csapadékosságára következtettek.

Tollaspogácsával próbálták megtudakolni, hogy mindenki egészséges lesz-e, életben marade a következő évben. Annyi pogácsát sütött a gazdasszony, ahány tagja volt a családnak. Mindenki szúrt bele egy tollat. Akinek a tolla megpörkölődött a kemencében, arról azt hitték, beteg lesz, vagy meghal a következő évben.

A Csallóközben és Nyitra vidékén volt szokás a *Luca-napi alakoskodás*. Fehér lepedőben, belisztezett arccal vagy arcukat fehér tüllkendővel eltakarva jöttek a lucák, akik a gyerekeket, lányokat ijesztgették. Söprűt vagy meszelőt vittek magukkal, általában nem volt szabad megszólalniuk. A háziak arcát is "bemeszelték", hogy ne legyenek kiütésesek. Megpiszkálták a tyúkokat is, hogy jól tojjanak. Különböző köszöntő szokások is ismertek voltak.

A Garamtól az Ipolyig eső területen *heverés* volt a neve:

Acélt hoztam magoknak
Cin legyen kanaljok
Cin legyen tányérjok
Bornyazzon meg a tehenjek,
Csikózzon meg a lovok,
Gazdasszonynak fia legyen,
Így heverjenek a tyúkok.

(Ethnographia 1941., gyűjtötte: Manga János)

Az ország nyugati felében a közelmúltig szokás volt a *lucázás* vagy a *kotyolás*. Luca nap hajnalán indultak el a fiúgyerekek három-öt fős csoportokban. Sokszor több csoport is járta az ismerős házakat. Fadarabot vagy szalmát vittek magukkal, s arra térdelve mondták vagy énekelték mágikus, termékenységvarázsló szövegüket. A szalmát a gazdasszony a tyúkok alá tette, hogy egész évben jól tojjanak, a jókívánságokért pedig megjutalmazta őket.

Lucázás

Szereplők: gazda, gazdasszony
lucázó legénykék (8 fő)
Kellékek: fatuskók, amire ülnek vagy egy-egy marék szalma
kereplő, csengő
tarisznya
seprű, kosár: benne dió
asztal, terítő, 2 szék
Öltözetük:
gazda, lucázó gyerekek: fehér (paraszt)ing, sötét nadrág, fekete csizma
gazdasszony: fehér blúz, sötétebb színű parasztszoknya, fehér harisnya, fekete (karakter) cipő

A gazda, gazdasszony a leterített asztalnál ülnek. A lucázók közül 2 gyerek kaput tart, ez a ház ajtaja. A többi gyerek ezen keresztül szalad be párosával a színpad közepéig, ahol egyszerre kiáltják el magukat:

Mind: *Be szabad-e jönni lucázni?*
Gazdasszony: *Ne gyertek gyerekek, voltak már elegen!*
(a söprűt felemelve kergeti el őket)
1. pár: *Egy csirkétek legyen, az is botnál fogva menjen!*
2. pár: *Egy tikotok legyen, az is vak legyen!*
3. pár: *Egy véka tojásotok legyen, az is mind záp legyen!*

Páronként visszalopódzkodnak, közben utánozzák, amit mondanak: sántítva megy ki az egyik, befogja a szemét a másik, mikor megy kifelé.

Gazda: *Jól van, ne átkozódjatok, gyertek csak be!*
(feláll az asztaltól és visszahívja a gyerekeket)
Mind énekel: Luca, Luca kitty-kotty, kitty-kotty
galagony három
tikok, ludak tojjatok, (ettől a résztől a "galagonya három" dallamára)
meg is kotoljatok.

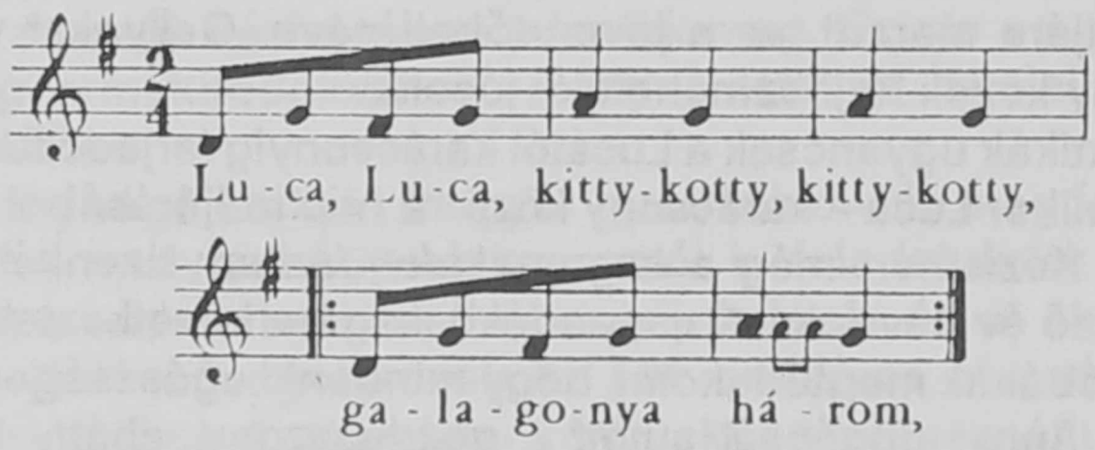

Kerényi György: Jeles napok dalai, Zeneműkiadó, 1963.

Párosával jönnek be – utoljára a kaput tartó gyerekek – a színpadra, félkörívben térdelnek le, a szalmacsomót a térdük alá teszik, kicsit szét is szórnak belőle (vagy a fatuskóra ülnek le). Csengővel, kereplővel kísérik a dal ritmusát.

Ennek az asszonynak annyi csirkéje legyen,
(feláll az 1. pár, úgy mondja)
mint égen a csillag, réten a fűszál (ettől a résztől a térden ülők mondják és mutatják is: félkörívet rajzolnak karjukkal az ég felé, majd maguk előtt)
Mind énekli: *Luca, Luca kitty-kotty...*
Ennek a gazdának annyi disznója legyen (feláll, úgy mondja a 2. pár)
egyik ólból kifusson (egyik gyerek)
másikba befusson (másik gyerek)
harmadikba is jusson (mind).
Mind énekli: *Luca, Luca kitty-kotty...*
Kendtek disznajának annyi zsírja legyen (feláll, úgy mondja a 3. pár a gazda felé fordulva)
mint kútban a víz (mind mondja, mutatja)
olyan hosszú hurkája legyen (egyik lucázó)
mint ide az országút! (mind mondja, mutatja)
Egyik végét én rágom, másikat a pajtásom (egyik lucázó mondja, miközben tréfásan hátbaveri társát).
Mind énekli: *Luca, Luca kitty-kotty...*
Ennek az asszonynak akkora nyelve legyen (4. pár felállva mondja)
mint egy tepsi (mind mondja, mutatja)

úgy forogjon, mint a nagypénteki kereplő (egyik a kereplőt megszólaltatja)
Doktor, patika éhen haljon! (az összes gyerek feláll, úgy mondja a közönség felé)
A barmuk a zsírtól megfulladjon!
A gazdasszony sose lustálkodjon! (egy gyerek előre szalad az asztalhoz)
Mind énekel: *Luca, Luca kitty-kotty...*
A "galagonya három" dallamára énekelik a következő 5 versszakot:
1. *Ha nem adnak körtét* (mind)
elhajtom az ökrét (egy gyerek kilép a félkörből, majd vissza)
2. *Ha nem adnak gesztenyét* (mint fent)
elviszem a menyecskét.
3. *Ha nem adnak hurkát,* (mint fent)
elviszem a Julcsát/Gyurkát!
4. *Ha nem adnak szalonnát,*
levágom a gerendát! (karjukkal utánzó mozdulatot tesznek)
5. *Majd meglátom mit adtok* (közben mindnyájan az asztalhoz mennek)
amit adtok elviszem, tarisznyámba beteszem (egyiköjük tarisznyával a vállán előrelép).
Mind kiáltja: *Adjon Isten jó bort, bő búzát, csutoránknak feneket, hadd ihassunk eleget!*
Gazdáék: *Jól van gyerekek, köszönjük! Itt van dió, egyetek!* (felkapkodják)
Gazda: *Asszony, szedd össze gyorsan a szalmát, vidd a tyúkok alá, hadd legyen minél több tojásunk, csibénk!*
Mind: *Isten fizesse meg!*
A *Luca, Luca* énekre kivonulnak a lucázók, a gazdasszony közben összeszedi a szalmát.

IRODALOM

Magyar Néprajz VII. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
Magyar Népzene Tára II. Jeles napok, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953.
Dömötör Tekla: *Magyar népszokások,* Corvina Kiadó, Budapest, 1977.

KARÁCSONYNÉ MOLNÁR ERIKA

Tisztelt Matematika- és Fizikatanár Kollégák!

Szeretnénk felhívni figyelmüket a Bolyai János Matematikai Társulat és az Eötvös Loránd Fizikai Társulat csaknem 100 éve megjelenő újságjára, a

Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok-ra.

Ez a lap, a KöMaL, a neve szerint középiskolásoknak szól, de ténylegesen igen hasznosan forgatják a matematika és fizika iránt érdeklődő (továbbtanulást tervező)

általános iskolások is.

Az éves pontverseny – amely önálló gondolkodásra, áttekinthető eredményközlésre késztet, fizikai mérési jártasságot ad, s az elért eredmények objektív elbírálására kínál lehetőséget, – nagyon hatékonyan egészíti ki az iskolai tanítást. Számos híres tudós, mérnök és orvos kezdte szakmai karrierjét KöMaL-megoldóként s valamennyien életük meghatározó élményeként, indulásuk fontos állomásaként tekintenek vissza erre az időszakra. Kérjük, hogy

a) hívják fel tehetséges tanulóik figyelmét a KöMaL-ra,
b) az iskola legalább egy példány előfizetésével, és az új feladatok faliújságra való kitűzésével tegye lehetővé valamennyi érdeklődő diák számára, hogy az éves pontversenyen (ld. a következő oldali tájékoztatót) részt vehessen,
c) tanár kollégáink ötleteikkel, feladatjavaslataikkal segítsék a szerkesztőség munkáját!
d) Amennyiben egy iskolából többen (legalább 10-en) fizetik elő az újságot, s a szaktanár vállalja az egyszerre postázott lapok szétosztását, az előfizetési díjból példányonként 10,- Ft kedvezményt adhatunk.

Kiadó: Eötvös Loránd Fizikai Társulat
1371 Budapest, Pf. 433.
Tel/Fax: 201-8682